

---

4. VALSTYBĖ IR JOS INSTITUCIJOS

4.1. VALSTYBĖS SAMPRATA IR FUNKCIJOS

Valstybės *raison d'être*

Konstitucinio Teismo 2014 m. sausio 24 d. nutarimas

Referendumu priėmusi Konstituciją – aukščiausios teisinės galios aktą, lietuvių tauta padėjo savo, kaip valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos, bendro gyvenimo norminį pagrindą ir įtvirtino valstybę kaip bendrą visos visuomenės gerį (*inter alia* Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai). Teise ir teisingumu grindžiamos demokratinės valstybės viena svarbiausių priedermių – gerbti, ginti ir saugoti tas vertybes, kuriomis yra grindžiama pati Tautos priimta Konstitucija ir kurių realus įtvirtinimas, gynimas ir apsauga yra pačios valstybės *raison d'être*; priešingu atveju valstybė negalėtų būti laikoma bendru visos visuomenės geriu (Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d., 2009 m. rugsėjo 24 d. nutarimai, 2012 m. gruodžio 19 d. sprendimas).

Valstybės paskirtis garantuoti viešąjį interesą

Konstitucinio Teismo 2015 m. balandžio 3 d. nutarimas

<...> Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad valstybė, vykdydama savo funkcijas, turi veikti visos visuomenės interesais (*inter alia* 2004 m. gruodžio 13 d., 2008 m. spalio 30 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai); valstybės paskirtis – užtikrinti žmogaus teises ir laisves, garantuoti viešąjį interesą (*inter alia* 2003 m. gruodžio 30 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimai); viešasis interesas, kaip bendras valstybės, visos visuomenės ar visuomenės dalies interesas, turi būti derinamas su individo autonominiais interesais, nes ne tik viešasis interesas, bet ir asmens teisės yra konstitucinės vertybės; šioje srityje būtina užtikrinti teisingą pusiausvyrą (2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas).

4.2. VALSTYBĖS INSTITUCIJOS

Valstybės funkcijas vykdančių institucijų diferencijavimas (civilinės ir karinės bei sukarintos valstybės institucijos) (plačiau apie karo tarnybą žr. 13. Užsienio politika ir valstybės gynimas, 13.2. Valstybės gynimas, 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimas)

Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimas

Konstitucijoje valstybės (valstybinė) tarnyba *expressis verbis* minima ne tik 33 straipsnio 1 dalyje, bet ir 141 straipsnyje <...>.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad vienos valstybės funkcijos yra vykdomos pirmiausia ar daugiausia per civilines valstybės (ir savivaldybių) institucijas, o kitos – per karines ir (arba) sukarintas valstybės institucijas (2009 m. rugsėjo 24 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai). Kiekvienos valstybės funkcijos turinys ir jos vykdymo aplinkybės lemia tai, kad šias funkcijas vykdančios valstybės institucijos negali nesiskirti savo statusu ir veiklos pobūdžiu (2004 m. gruodžio 13 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai). Pagal Konstituciją karinė, sukarinta ir saugumo tarnybos yra atribotos nuo civilinės tarnybos; Konstitucijoje yra įtvirtinta diferencijuota civilinių valstybės

institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų samprata; tai sudaro teisinės prielaidas teisės aktais diferencijuotai reguliuoti santykius, susijusius su civilinių valstybės institucijų ir karinių bei sukarintų valstybės institucijų veikla, taip pat nustatyti tokių civilinėse ir karinėse bei sukarintose valstybės institucijose dirbančių asmenų teisinį statusą, kuris turėtų tam tikrus ypatumus (2002 m. gruodžio 24 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2009 m. rugsėjo 24 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai).

Atsakingo valdymo principas

Konstitucinio Teismo 2016 m. liepos 8 d. nutarimas

Konstitucijoje įtvirtintas atsakingo valdymo principas suponuoja tai, kad visos valstybės institucijos ir pareigūnai turi vykdyti savo funkcijas vadovaudamiesi Konstitucija, teise, veikdami Tautos ir Lietuvos valstybės interesais, tinkamai įgyvendinti jiems Konstitucijos ir įstatymų suteiktus įgaliojimus (*inter alia* 2012 m. spalio 26 d., 2012 m. lapkričio 10 d. išvados, 2014 m. gegužės 27 d. nutarimas).

4.3. VALSTYBĖS TARNYBA

Teisė stoti į valstybės tarnybą (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata „piliečiai turi teisę <...> lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą“ yra susijusi su 48 straipsnio 1 dalies nuostata „kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą“ kaip *lex specialis* su *lex generalis* (2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d. nutarimai); piliečio konstitucinė teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą yra kiekvieno asmens konstitucinės teisės pasirinkti darbą atmaina (2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d., 2011 m. liepos 7 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai).

Kaip ne kartą yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalies nuostata, kurioje įtvirtinta piliečių teisė lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą, neturi būti suprantama tik kaip teisė stoti į valstybės tarnybą, t. y. tik kaip susijusi su asmens priėmimu į valstybės tarnybą; valstybės tarnybos santykiai apima ne tik santykius, susijusius su piliečio teisės lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybės tarnybą įgyvendinimu, bet ir santykius, susiklostančius piliečiui įstojus į valstybės tarnybą ir einant pareigas valstybės tarnyboje (2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. rugpjūčio 13 d., 2011 m. liepos 7 d., 2012 m. vasario 27 d. nutarimai).

Konstitucinė valstybės tarnybos samprata; valstybės tarnautojų kito darbo apribojimai (Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalis, 48 straipsnio 1 dalis)

Konstitucinio Teismo 2015 m. lapkričio 4 d. nutarimas

2004 m. gruodžio 13 d. nutarime Konstitucinis Teismas, remdamasis *inter alia* Konstitucijos 33 straipsnio 1 dalimi, aiškino konstitucinę valstybės tarnybos sampratą bei valstybės tarnautojų kito darbo apribojimus ir, atsižvelgdamas į Konstitucijos 48 straipsnio 1 dalies nuostatą, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą, suformulavo [tokias] <...> oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas:

– valstybės tarnyba yra valstybės tarnautojų profesinė veikla, susijusi su viešojo intereso garantavimu; tai, kad valstybės tarnybos paskirtis – garantuoti viešąjį interesą

4. VALSTYBĖ IR JOS INSTITUCIJOS

valstybės ir savivaldybių institucijoms vykdant viešąjį administravimą ir teikiant viešąsias paslaugas, o ne privačius šia veikla užsiimančių darbuotojų interesus, lemia valstybės tarnautojų, kaip korpuso, ypatingą formavimo tvarką, jų teisinio statuso specifiką, taip pat jų ypatingą atsakomybę visuomenei už jiems pavestų funkcijų vykdymą;

– valstybės tarnyboje viešasis interesas turi dominuoti privačiųjų interesų atžvilgiu; valstybės tarnyboje turi būti išvengta viešųjų ir privačiųjų interesų konfliktų, neturi būti sudaroma prielaidų tokiems konfliktams kilti; valstybės tarnybos teikiamos galimybės negali būti naudojamos asmeniniam pasipelnymui;

– įstatymų leidėjas turi teisę nustatyti tam tikrus reikalavimus, kuriais būtų ribojama valstybės tarnautojų su valstybės tarnyba nesusijusi veikla – kitas darbas (verslas), taip pat politinė, visuomeninė veikla;

– įstatymu nustatant valstybės tarnautojų kito darbo ribojimus būtina vadovautis tuo, kad pagal Konstituciją tie ribojimai turi būti tokie, kad padėtų valstybės tarnyboje išvengti viešųjų ir privačiųjų interesų konflikto, kad valstybės tarnyba, jos teikiamos galimybės nebūtų panaudojamos ne viešajam interesui garantuoti, bet asmeniniais interesais, kad nebūtų trukdoma valstybės tarnautojui atlikti tarnybos pareigas, kad nebūtų kenkiama valstybės tarnybos arba atitinkamos valstybės ar savivaldybės institucijos autoritetui, kad jos nebūtų diskredituojamos;

– konstitucinė valstybės tarnybos samprata, valstybės tarnybos konstitucinė paskirtis, jos, kaip profesinės veiklos, pobūdis suponuoja tai, kad, paisant *inter alia* konstitucinio proporcingumo principo, įstatymu turi būti nustatyti tokie valstybės tarnautojų kito darbo apribojimai, kurie užkirstų kelią valstybės tarnautojams dirbti tose įmonėse, įstaigose, organizacijose, kurių atžvilgiu jie turi valdingus įgaliojimus arba kurių veiklą kontroliuoja, prižiūri, arba dėl kurių priima kokius nors kitus sprendimus, susijusius su tomis įmonėmis, įstaigomis ar organizacijomis (arba dalyvauja tuos sprendimus rengiant, vykdant, koordinuojant ir (arba) kontroliuojant jų vykdymą ir kt.);

– Konstituciją atitiktų toks valstybės tarnautojų teisės dirbti kitą darbą ir gauti kitą atlyginimą reguliavimas, pagal kurį kiekvienu individualiu atveju galėtų būti sprendžiama, ar leisti valstybės tarnautojui tuo pat metu dirbti ir kitą darbą, privalomai įvertinus, ar tokiu leidimu nebus sudaryta prielaidų kilti viešųjų ir privačiųjų interesų konfliktui valstybės tarnyboje, valstybės tarnybos panaudoti asmeniniais interesais, užsiimti veikla, diskredituojančia valstybės tarnybos autoritetą, trukdyti asmeniui, einančiam pareigas valstybės tarnyboje, tinkamai jas atlikti, ar valstybės tarnautojas nedirbs tose įmonėse, įstaigose, organizacijose, kurių atžvilgiu jis turi valdingus įgaliojimus arba kurių veiklą kontroliuoja, prižiūri, arba dėl kurių priima kokius nors kitus sprendimus, ar nėra kitų aplinkybių, dėl kurių valstybės tarnautojai negali dirbti kito darbo ir gauti kito atlyginimo; įstatymų leidėjas turėtų numatyti ir subjektus, kurie spręstų, ar leisti valstybės tarnautojui dirbti kitą darbą ir gauti kitą atlyginimą, ir šių subjektų atsakomybę už priimtus neteisėtus sprendimus.

Valstybės tarnautojų darbo apmokėjimas

Žr. 2. Asmens konstitucinis statusas, 2.4. Ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės, 2.4.1. Ekonominės teisės, 2.4.1.2. Teisė į darbą, 2.4.1.2.4. Teisė gauti teisingą apmokėjimą už darbą, 2016 m. spalio 27 d. nutarimas (Nr. KT29-N15/2016).

4.4. VALDŽIOS ATSAKOMYBĖ VISUOMENEI. KONSTITUCINĖ AUKŠČIAUSIŲJŲ VALSTYBĖS PAREIGŪNŲ ATSAKOMYBĖ

Valstybės pareigūnų atsakomybė visuomenei

Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada

Konstitucija yra valstybės valdžią ribojanti aukščiausiaji teisė, joje yra įtvirtintas atsakingo valdymo principas (Konstitucinio Teismo 2004 m. liepos 1 d. nutarimas, 2010 m. spalio 27 d. išvada). Demokratinėje teisinėje valstybėje visos valstybės institucijos ir visi pareigūnai privalo vadovautis Konstitucija ir teise. Valdžios atsakomybė visuomenei neatsiejama nuo konstitucinio teisinės valstybės principo; ji konstituciškai įtvirtinama nustačius, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, valdžios galias riboja Konstitucija (Konstitucinio Teismo 2004 m. kovo 31 d. išvada, 2010 m. gegužės 13 d. nutarimas, 2010 m. spalio 27 d. išvada).

Valstybės pareigūnai turi turėti piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimą (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai, 2010 m. spalio 27 d. išvada). Tačiau kad piliečiai – valstybinė bendruomenė galėtų pagrįstai pasitikėti valstybės pareigūnais, kad būtų galima įsitikinti, jog visos valstybės institucijos, visi valstybės pareigūnai vadovaujasi Konstitucija, teise ir joms paklūsta, o Konstitucijai, teisei nepaklūstantys asmenys neitų tokių pareigų, kurioms būtinas piliečių – valstybinės bendruomenės pasitikėjimas, yra reikalinga vieša demokratinė valstybės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė visuomenei (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d., 2004 m. liepos 1 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2010 m. gegužės 13 d. nutarimai, 2010 m. spalio 27 d. išvada).

Apkalta (Konstitucijos 74 straipsnis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada

Pagal Konstitucijos 74 straipsnį Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šturkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaikšėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Lietuvos Respublikos Seimo statutas.

Su apkaltos institutu yra susiję ir kiti Konstitucijos straipsniai: 63 straipsnio 5 punktas, 86 straipsnio 2 dalis, 88 straipsnio 5 punktas, 89 straipsnio 1 dalis, 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas, 108 straipsnio 5 punktas ir 116 straipsnis. Apkaltos institutas Lietuvos konstitucinėje sistemoje sietinas ir su Konstitucijos preambuleje skelbiamu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekiu, su konstituciniais asmens teisių ir laisvių apsaugos principais.

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad konstitucinis apkaltos institutas yra viena iš viešos demokratinės kontrolės formų (Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas, 2010 m. spalio 27 d. išvada). Įvairūs apkaltos konstitucinės sampratos aspektai yra atskleisti Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje, *inter alia* Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarime, 2004 m. kovo 31 d. išvadoje, 2004 m. balandžio 15 d., 2004 m. gegužės 25 d. nutarimuose, 2010 m. spalio 27 d. išvadoje:

– Konstitucijoje, *inter alia* jos 74 straipsnyje, įtvirtintas apkaltos – ypatingos parlamentinės procedūros instituto, konstitucinės sankcijos – pašalinimo iš užimamų

4. VALSTYBĖ IR JOS INSTITUCIJOS

pareigų – taikymas yra viena iš valstybinės bendruomenės – pilietinės Tautos savisaugos priemonių; valstybės pareigūnai, kurie pažeidžia Konstituciją ir įstatymus, asmeninius ar grupinius interesus iškelia aukščiau už visuomenės interesus, savo veiksmais diskredituoja valstybės valdžią, įstatymų nustatyta tvarka gali būti pašalinti iš pareigų.

– apkaltos proceso tvarka pritaikytos konstitucinės sankcijos (konstitucinės atsakomybės) turinį sudaro ir asmens, šurkščiai pažeidusio Konstituciją, sulaužiusio priesaiką, pašalinimas iš užimamų pareigų, ir iš to išplaukiantis draudimas tokiam asmeniui ateityje užimti tokias Konstitucijoje numatytas pareigas, kurias asmuo gali pradėti eiti tik po to, kai duoda Konstitucijoje numatytą priesaiką.

Šurkštus Konstitucijos pažeidimas kaip apkaltos pagrindas

Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada

Konstitucinis Teismas 2004 m. gegužės 25 d. nutarime yra konstatavęs: ištikimybė Lietuvos valstybei yra neatsiejama nuo ištikimybės ir Konstitucijai; sulaužius priesaiką būti ištikimam Lietuvos Respublikai, kartu yra šurkščiai pažeidžiama ir Konstitucija.

Šiame kontekste pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2004 m. kovo 31 d. išvadoje yra konstatavęs: ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas savaime yra šurkštus Konstitucijos pažeidimas; sprendžiant, ar Respublikos Prezidento veiksmais šurkščiai pažeista Konstitucija, kiekvienu atveju būtina įvertinti konkrečių Respublikos Prezidento veiksmų turinį ir jų atlikimo aplinkybes; Respublikos Prezidento priesaikos sulaužymas kartu yra šurkštus Konstitucijos pažeidimas, o šurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas; Respublikos Prezidento veiksmais Konstitucija būtų šurkščiai pažeista tais atvejais, kai Respublikos Prezidentas nesąžiningai eitų savo pareigas, veiktų vadovaudamasis ne Tautos ir valstybės, bet savo privačiais interesais, atskirų asmenų ar jų grupių interesais, veiktų turėdamas tokių tikslų ir interesų, kurie nesuderinami su Konstitucija ir įstatymais, su viešaisiais interesais, sąmoningai nevykdytų Respublikos Prezidentui Konstitucijoje ir įstatymuose nustatytų pareigų.

Konstitucinis Teismas 2010 m. spalio 27 d. išvadoje konstatavo, kad šios konstitucinės doktrinos nuostatos *mutatis mutandis* taikytinos ir toms teisinėms situacijoms, kai sprendžiama, ar Seimo nario veiksmai, kuriais pažeista Konstitucija, yra šurkštus Konstitucijos pažeidimas.

<...>

<...> Konstitucinis Teismas 2010 m. spalio 27 d. išvadoje yra konstatavęs, kad sprendžiant, ar Seimo narys savo veiksmais šurkščiai pažeidė Konstituciją, kiekvienu atveju būtina įvertinti veiksmų pobūdį, jų turinį, atlikimo aplinkybes, laiką, vietą, sistemingumą, pakartotinumą, trukmę, veiksmus atlikusio asmens elgesį po jų padarymo, kitas reikšmingas aplinkybes.

Seimo ir Konstitucinio Teismo įgaliojimai apkaltos procese (Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą, 107 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada

Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai. <...> pagal Konstitucijos 74 straipsnį apkaltos proceso tvarka Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali panaikinti Seimo nario mandatą.

Konstitucijos 107 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas.

Pažymėtina, jog, interpretuodamas Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą ir 107 straipsnio 3 dalį, Konstitucinis Teismas 2004 m. balandžio 15 d. ir 2004 m. gegužės 25 d. nutarimuose yra konstatavęs, kad:

– pagal Konstituciją įgaliojimus apkaltos procese turi dvi valstybės valdžios institucijos – Seimas ir Konstitucinis Teismas; kiekvienai iš šių valstybės valdžios institucijų Konstitucijoje yra nustatyti jos funkcijos apkaltos procese atitinkantys įgaliojimai: apkaltos byla gali būti pradėta tik Seimo narių siūlymu (iniciatyva); išvada, ar asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, teikia Konstitucinis Teismas; jeigu Konstitucinis Teismas padaro išvada, kad asmuo, kuriam pradėta apkaltos byla, šurkščiai pažeidė Konstituciją, Seimas ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma gali tokį asmenį pašalinti iš užimamų pareigų, panaikinti jo Seimo nario mandatą;

– įgaliojimus spręsti, ar Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys, kuriems pradėta apkaltos byla, šurkščiai pažeidė Konstituciją (atsižvelgiant į tai, kad šurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas, – spręsti ir tai, ar jie sulaužė duotą priesaiką), pagal Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas; Konstitucinio Teismo išvada, kad asmuo šurkščiai pažeidė Konstituciją (taigi sulaužė ir priesaiką), yra galutinė; jokia valstybės institucija, joks valstybės pareigūnas, joks kitas subjektas tokios Konstitucinio Teismo išvados pakeisti ar panaikinti negali;

– jeigu Seimas, laikydamasis Konstitucijos, apkaltos proceso tvarka pašalino Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš užimamų pareigų, panaikino jo Seimo nario mandatą, toks Seimo sprendimas yra galutinis.

Konstitucinio Teismo įgaliojimai tirti ir vertinti įrodymus apkaltos procese

Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada

Pagal Konstituciją tik Konstitucinis Teismas turi įgaliojimus spręsti, ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Seimo narys Konstituciją pažeidė šurkščiai. Taigi Konstituciniam Teismui nustatyta konstitucinė pareiga ištirti, ar Seimo narys atliko konkrečius veiksmus, nurodytus paklausime Konstituciniam Teismui, ir įvertinti, ar šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai, ar Konstitucija pažeista šurkščiai. Tirdamas, ar Seimo nario konkretūs veiksmai, nurodyti Seimo paklausime, prieštarauja Konstitucijai, ar Konstitucija yra pažeista šurkščiai, Konstitucinis Teismas tiria ir vertina tiek kartu su paklausimu Konstituciniam Teismui pateiktus įrodymus, tiek visus kitus bylą nagrinėjant Konstituciniame Teisme gautus įrodymus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad Seimo narys atliko paklausime nurodytus konkrečius veiksmus, patvirtinančius ar paneigiančius, kad šie veiksmai prieštarauja Konstitucijai ir kad Konstitucija yra pažeista šurkščiai.

Apkaltos procese taikomi teisingo teisinio proceso reikalavimai

Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada

Konstitucinis Teismas 1999 m. gegužės 11 d. nutarime yra konstatavęs, kad apkaltos konstitucinė samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame prioritetas teikiamas asmens teisių apsaugai; asmens teisių apsauga garantuojama tik jei procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti.

Pažymėtina, kad iš teisingo teisinio proceso reikalavimo įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti teisinį reguliavimą, sudarantį sąlygas Seimo nariui ar valstybės pareigūnui, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, ginti savo teises visose apkaltos proceso stadijose. Pažymėtina ir tai, kad teisingo teisinio proceso reikalavimas suponuoja valstybės valdžios institucijų, turinčių konstitucinius įgaliojimus apkaltos procese – Seimo ir Konstitucinio Teismo, pareigą įgyvendinant atitinkamas funkcijas apkaltos procese sudaryti galimybes asmeniui, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, realizuoti savo teises apkaltos procese.

Asmens, kuriam taikoma apkalta, priedermė dalyvauti apkaltos procese

Konstitucinio Teismo 2014 m. birželio 3 d. išvada

<...> dalyvauti apkaltos procese yra Seimo nario ar valstybės pareigūno, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, teisė ir iš jo priesaikos kylanti priedermė. Seimo narys ar valstybės pareigūnas, davęs priesaiką būti ištikimas Lietuvos Respublikai, gerbti ir vykdyti jos Konstituciją ir įstatymus, privalo gerbti valstybės valdžios institucijas. Taigi Seimo narys ar valstybės pareigūnas, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, turi priedermę kviečiamas atvykti į valstybės valdžios institucijas, turinčias konstitucinius įgaliojimus apkaltos procese, ir pateikti paaiškinimus dėl veiksmų, kurie yra šių institucijų tyrimo ir vertinimo dalykas. Šios priedermės nevykdymas, kai asmuo yra tinkamai informuotas apie vykstantį apkaltos procesą, nėra kliūtis valstybės valdžios institucijoms, turinčioms konstitucinius įgaliojimus apkaltos procese, *inter alia* Konstituciniam Teismui, vykdyti savo įgaliojimus ir priimti jų kompetencijai priskirtus sprendimus.

Apkaltos procese taikomi teisingo teisinio proceso reikalavimai

Konstitucinio Teismo 2016 m. balandžio 27 d. nutarimas

<...> oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatos, kuriomis atskleisti <...> parlamentinės procedūros – apkaltos procese taikomi konstituciniai teisingo teisinio proceso reikalavimai:

– vienas iš esminių teisinės valstybės požymių – asmens teisių ir laisvių apsauga; normos, kuriomis reguliuojama apkalta, turi ne tik sudaryti galimybę pašalinti asmenį iš pareigų ar panaikinti jo mandatą, bet ir užtikrinti asmens, kuriam apkalta vykdoma, teises; kad apkaltos procesą būtų galima pripažinti atitinkančiu teisinės valstybės principus, jis turi būti teisingas; tai reiškia, kad įstatymui ir apkaltą vykdančiai institucijai asmenys turi būti lygūs, jie turi turėti teisę būti išklaustyti ir teisiškai garantuotą galimybę ginti savo teises; jei vykdančią apkaltą būtų nesilaikoma teisingo teisinio proceso principų, tai liudytų, kad prasilenkiama su teisinės valstybės reikalavimais (1999 m. gegužės 11 d. nutarimas);

– apkaltos konstitucinė samprata suponuoja teisingą teisinį procesą, kuriame prioritetas teikiamas asmens teisių apsaugai; asmens teisių apsauga garantuojama tik jei

procesas yra viešas, šalys turi lygias teises, o teisiniai ginčai, ypač dėl asmens teisių, sprendžiami užtikrinant šiam asmeniui teisę ir galimybę jas ginti (1999 m. gegužės 11 d. nutarimas, 2014 m. birželio 3 d. išvada);

– iš teisingo teisinio proceso reikalavimo įstatymų leidėjui kyla pareiga nustatyti teisinį reguliavimą, sudarantį sąlygas Seimo nariui ar valstybės pareigūnui, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, ginti savo teises visose apkaltos proceso stadijose; teisingo teisinio proceso reikalavimas suponuoja valstybės valdžios institucijų, turinčių konstitucinius įgaliojimus apkaltos procese – Seimo ir Konstitucinio Teismo, pareigą įgyvendinant atitinkamas funkcijas apkaltos procese sudaryti galimybes asmeniui, kuriam pradedama ar pradėta apkalta, realizuoti savo teises apkaltos procese (2014 m. birželio 3 d. išvada).

Seimo ir Konstitucinio Teismo įgaliojimai apkaltos procese, pradėtame paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas (Konstitucijos 74 straipsnis, 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas, 106 straipsnio 5 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. gegužės 10 d. sprendimas

Pagal Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą Konstitucinis Teismas teikia išvadas, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

Pagal Konstitucijos 106 straipsnio 5 dalį prašyti Konstitucinio Teismo išvados gali *inter alia* Seimas.

<...>

Apkaltos proceso konstituciniai pagrindai įtvirtinti Konstitucijos 74 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą; tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas.

Konstitucinis Teismas, formuodamas oficialiąją konstitucinę apkaltos doktriną, *inter alia* atskleidamas Konstitucinio Teismo įgaliojimų apkaltos procese turinį, yra konstatavęs, be kita ko, kad:

– Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys apkaltos proceso tvarka gali būti pašalinti iš pareigų (panaikintas Seimo nario mandatas) už veiksmus, nustatytus Konstitucijoje: šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą, nusikaltimo padarymą (2004 m. balandžio 15 d. nutarimas);

– ne kiekvienas Konstitucijos pažeidimas savaime yra šurkštus Konstitucijos pažeidimas; (2004 m. kovo 31 d., 2010 m. spalio 27 d. išvados); įgaliojimus spręsti, ar Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys, kuriems pradėta apkaltos byla, šurkščiai pažeidė Konstituciją (atsižvelgiant į tai, kad šurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas, – spręsti ir tai, ar jie sulaužė duotą priesaiką), pagal Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas (*inter alia* 2010 m. spalio 27 d. išvada);

– nusikaltimo padarymas savaime nereiškia, kad asmuo kartu pažeidė Konstituciją ar sulaužė priesaiką, kad jis savo veikloje nesivadovavo Konstitucija, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais ir pan.; kai kurie nusikaltimai gali būti ir tokio pobūdžio, kad tiesiogiai nesisieja su Konstitucijoje numatytos priesaikos sulaužymu, šurkščiu Konstitucijos pažeidimu (2004 m. gegužės 25 d., 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimai);

4. VALSTYBĖ IR JOS INSTITUCIJOS

– demokratinėje teisinėje valstybėje asmuo, šiurkščiai pažeidęs Konstituciją, sulaužęs priesaiką, neturėtų išvengti konstitucinės atsakomybės – pašalinimo iš užimamų pareigų; todėl Seimui, sprendžiančiam, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų, panaikinti jo Seimo nario mandatą už nusikaltimo padarymą, pagal Konstituciją tenka atsakomybė išsiaiškinti, ar nusikaltimo padarymu kartu nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika (2004 m. gegužės 25 d. nutarimas).

Taigi „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ yra Konstitucijos 74 straipsnyje numatytas savarankiškas apkaltos pagrindas, kuris savaime nereiškia šiurkštaus Konstitucijos pažeidimo ir atitinkamai – priesaikos sulaužymo; konstatuoti, kad „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ kartu yra arba nėra šiurkštus Konstitucijos pažeidimas ir atitinkamai – priesaikos sulaužymas, konkrečiu atveju galėtų tik Konstitucinis Teismas.

Pažymėtina, kad pagal Konstituciją Seimas, sprendžiantis, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš užimamų pareigų, panaikinti jo Seimo nario mandatą už nusikaltimo padarymą, jam tenkančią atsakomybę išsiaiškinti, ar nusikaltimo padarymu kartu nebuvo šiurkščiai pažeista Konstitucija, sulaužyta priesaika, įgyvendina kreipdamasis į Konstitucinį Teismą su paklausimu dėl asmens, kuriam pradėta apkaltos byla, konkrečių veiksmų atitikties Konstitucijai.

<...> taip pat pažymėtina, kad apkaltos pagrindo „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“ taikymas nesuponuoja Seimo įgaliojimų kreiptis į Konstitucinį Teismą su paklausimu, ar Seimo nario, kuriam pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai, tais atvejais, kai tokiais veiksmais negalėtų būti šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika dėl to, kad jie atlikti iki duodant Seimo nario priesaiką. Taikant apkaltos pagrindą „paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas“, Konstitucinis Teismas atitinkamai neturi įgaliojimų vertinti atitikties Konstitucijai požiūriu tokių atitinkamų veiksmų, kuriais negalėtų būti šiurkščiai pažeista Konstitucija ir sulaužyta priesaika dėl to, kad jie atlikti iki duodant Seimo nario priesaiką; kitaip būtų nepaisoma konstitucinės apkaltos sampratos.

<...>

Pagal Konstituciją Konstitucinis Teismas neteikia išvados dėl to, ar Seimo narys, kuriam pradėta apkaltos procedūra, gali eiti šias pareigas po to, kai jam įsiteisėjo teismo apkaltinamasis nuosprendis; nagrinėti tokį klausimą nepriklauso Konstitucinio Teismo kompetencijai.

Seimo ir Konstitucinio Teismo įgaliojimai apkaltos procese (Konstitucijos 74 straipsnis, 105 straipsnio 3 dalies 4 punktas, 107 straipsnio 3 dalis)

Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 22 d. nutarimas

Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 74 straipsnį, kuriame įtvirtinti esminiai konstitucinio apkaltos instituto elementai, susijusius kitus Konstitucijos straipsnius, *inter alia* 105 straipsnio 3 dalies 4 punktą (pagal kurį Konstitucinis Teismas teikia išvadą, ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai) ir 107 straipsnio 3 dalį (pagal kurią, remdamasis Konstitucinio Teismo išvadomis, Konstitucijos 105 straipsnio 3 dalyje nurodytus klausimus galutinai sprendžia Seimas), ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją įgaliojimus apkaltos procese turi dvi valstybės valdžios institucijos – Seimas ir Konstitucinis Teismas; kiekvienai iš šių valstybės valdžios institucijų Konstitucijoje

yra nustatyti jos funkcijas apkaltos procese atitinkantys įgaliojimai (*inter alia* 2004 m. balandžio 15 d., 2004 m. gegužės 25 d. nutarimai, 2010 m. spalio 27 d., 2014 m. birželio 3 d. išvados).

Pagal Konstituciją įgaliojimus spręsti, ar Konstitucijos 74 straipsnyje nurodyti asmenys, kuriems pradėta apkaltos byla, šurkščiau pažeidė Konstituciją (atsižvelgiant į tai, kad šurkštus Konstitucijos pažeidimas kartu yra ir priesaikos sulaužymas, – spręsti ir tai, ar jie sulaužė duotą priesaiką), pagal Konstituciją turi tik Konstitucinis Teismas (2004 m. gegužės 25 d. nutarimas); Seimui tokie įgaliojimai Konstitucijoje nenumatyti (2004 m. kovo 31 d. išvada). Konstitucijos pažeidimo nustatymas – tai teisinio, bet ne politinio vertinimo dalykas, todėl teisės klausimus – Konstitucijos pažeidimo faktą, taigi ir Konstitucijos šurkštaus pažeidimo faktą, gali nustatyti tik teisminės valdžios institucija – Konstitucinis Teismas; priešingu atveju Konstitucijos pažeidimo, taip pat Konstitucijos šurkštaus pažeidimo fakto konstatavimas galėtų būti grindžiamas politiniais argumentais (2004 m. kovo 31 d. išvada).

Konstitucinis Teismas yra konstatavęs ir tai, kad Konstitucinio Teismo išvada, jog asmuo šurkščiau pažeidė Konstituciją (taigi ir sulaužė priesaiką), yra galutinė; jokia valstybės institucija, joks valstybės pareigūnas, joks kitas subjektas tokios Konstitucinio Teismo išvados pakeisti ar panaikinti negali (*inter alia* 2004 m. balandžio 15 d., 2004 m. gegužės 25 d. nutarimai, 2010 m. spalio 27 d., 2014 m. birželio 3 d. išvados). Pagal Konstituciją tokia išvada negali būti pakeista ar panaikinta nei referendumo, nei rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu (2004 m. gegužės 25 d. nutarimas).

Pagal Konstituciją tik Seimas, gavęs Konstitucinio Teismo išvadą, turi įgaliojimus spręsti, ar apkaltos proceso tvarka pašalinti asmenį iš pareigų, ar panaikinti jo Seimo nario mandatą esant Konstitucijos 74 straipsnyje numatytiems pagrindams; toks Seimo sprendimas negali būti pakeistas ar panaikintas referendumu, rinkimų ar kuriuo nors kitu būdu; vadinasi, jeigu Seimas, laikydamasis Konstitucijos, apkaltos proceso tvarka pašalino Konstitucijos 74 straipsnyje nurodytą valstybės pareigūną iš pareigų, panaikino jo Seimo nario mandatą, toks Seimo sprendimas yra galutinis (2004 m. gegužės 25 d. nutarimas).

Kaip yra pažymėjęs Konstitucinis Teismas, apkaltos proceso tvarka pritaikyta konstitucinė sankcija yra negrįžtamojo pobūdžio (1999 m. gegužės 11 d. nutarimas).

Šiame kontekste taip pat pabrėžtina, kad, kaip yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, teisinėje valstybėje kiekviena valstybės valdžia (įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ar teisminė) vykdo jai pavestas funkcijas (1999 m. gegužės 11 d. nutarimas). Konstitucijoje tiesiogiai nustačius konkrečios valstybės valdžios institucijos įgaliojimus, viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsisakyti, kitaip būtų pažeistas Konstitucijoje įtvirtintas valstybės valdžių padalijimo principas (*inter alia* 2004 m. kovo 31 d. išvada, 2004 m. gegužės 13 d., 2009 m. kovo 2 d. nutarimai).

Draudimas asmeniui, pašalintam iš pareigų apkaltos proceso tvarka, užimti pareigas, kurias galima pradėti eiti tik davus priesaiką

Konstitucinio Teismo 2016 m. gruodžio 22 d. nutarimas

<...> Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarime konstatuota, jog Konstitucijoje yra įtvirtintas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo, kurio Seimo nario mandatą už šurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo panaikintas apkaltos proceso tvarka, taip pat asmuo, kuris už šurkštų Konstitucijos

4. VALSTYBĖ IR JOS INSTITUCIJOS

pažeidimą, priesaikos sulaužymą buvo pašalintas iš Respublikos Prezidento, Konstitucinio Teismo pirmininko ir teisėjo, Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjo, Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjo pareigų, pagal Konstituciją niekada negali būti renkamas Respublikos Prezidentu, Seimo nariu, negali užimti Konstitucinio Teismo teisėjo, Aukščiausiojo Teismo teisėjo, Apeliacinio teismo teisėjo, kito teismo teisėjo, Vyriausybės nario, valstybės kontrolieriaus pareigų, t. y. negali užimti tokių Konstitucijoje nurodytų pareigų, kurių ėjimo pradžia pagal Konstituciją yra susieta su Konstitucijoje numatytos priesaikos davimu; kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas padarytų teisiškai beprasmį, betikslį patį konstitucinį apkaltos už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą, priesaikos sulaužymą institutą, būtų nesuderinamas su konstitucinės atsakomybės už priesaikos sulaužymą, šiurkštų Konstitucijos pažeidimą esme ir paskirtimi; visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos, taip pat kitos valstybės institucijos turi būti sudaromos tik iš tokių piliečių, kurie be išlygų paklūsta Tautos priimtai Konstitucijai ir kurie, eidami savo pareigas, besąlygiškai vadovaujasi Konstitucija, teise, Tautos ir Lietuvos valstybės interesais; kitoks Konstitucijos nuostatų aiškinimas būtų nesuderinamas ir su konstituciniu teisinės valstybės principu, konstituciniu atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvu.

Kaip minėta, apkaltos proceso tvarka pritaikyta konstitucinė sankcija yra negrįžtamojo pobūdžio (1999 m. gegužės 11 d. nutarimas).

[4.5. VALSTYBINIAI APDOVANOJIMAI]